

KAKS KIRGLIKKU MEEST

Hugo Raudsepp. Mait Metsanurk ja tema aeg. Ühe vaimsuse kroonika kaasaegse sulest. Tartu: Ilmamaa, 2013. 519 lk.

Hugo Raudsepp (1883–1952) oli omas ajas tähelepanuväärne kuju: eesti Bernhard Shaw'ks kutsutud näitekirjanik, kriitik ja följetonist, kelle saatuseks oli surra Siberi vangilaagris. „Pikavõitu, kõhn prillidega mees, filosoofiline, mõnikord ironiline,” iseloomustas oma isa Viuu Raudsepp-Tulk.¹

XXI sajandil ei ole Raudsepa näiden did enam kuigivõrd lavalaudadele jõudnud. Küllap annab siin tunda nii Raudsepa ajastukeskne kirjanikukäekiri kui ka tema pealesunnitud unustamine nõukogude ajal. Akadeemilisel tasandil on kirjanikku käsitlenud eeskätt Lehte Tavel, ka Tiina Ritsoni koostatud bibliograafia² on uurijale väärtuslik allikas. Eelmisel aastal lisandusid kaks kirjastuse Ilmamaa üllitatud olulist teost: „Eesti mõtteloo” sarjas ilmunud artiklivalimik „Nüüd ma tahan mõõka tõsta” (koostaja Hando Runnel) ning „Mait Metsanurk ja tema aeg. Ühe vaimsuse kroonika kaasaegse sulest”. Nende taastrükkidega tähistati ka Raudsepa 130. sünniaastapäeva.

Sõjaeelses Eestis oli Raudsepp tuntud ennekõike näite- ja vestekirjanikuna. Ent ta oli ka viljakas publitsist,

¹ V. R a u d s e p p - T u l k, Minu isa Hugo Raudsepa hukkimine Siberis. – Hugo Raudsepa kannatustee. Saatesõna Vello Pekomäe. Stockholm: EMP, 1973, lk 30.

² Hugo Raudsepp. Bibliograafia. Koostanud ja eessõna Tiina Ritson. Konsultant ja saatesõna autor Lehte Tavel. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2009.

kelle sulest ilmusid lisaks arvukatele artiklitele eraldi raamatutena ülevaateosed „Euroopa uuemast kirjandusest” (1921), „Ekspressionism” (1922) ning „Lääne-Euroopa sentimentalism ja haletundeline vool Eesti kirjanduses” (1923). Nende esseistlike ja ajastumõtetest tulvil üllitiste krooniks on kahtlemata Mait Metsanurga 50. sünnipäeva puhul ilmunud monograafia (1929). Mahuka käsitlusena alles täies loomejõus kirjanikust on see jäänud erandlikuks tänini. Kordustrukile lisatud nimeregister on pikk ja mitmekesine ning pakub muuhulgas põhivaliku omaaegsetest mõjutajatest ja moeautoritest. Selle teosega astub meie ette erudeeritud, filosofoerimiskalduvustega kriitik.

Raudsepp suhtub oma uurimisobjekti tõsiselt. Pärast lühikest sissevaadet kirjaniku lapsepõlve ja kooliaastatesse asub ta kogu oma teadmiste tulevargiga Metsanurga teoste kallale. Võib nõustuda, et Raudsepa käsitlused on vahel põnevamad kui Metsanurga loomingu ise.³ Suur lugemus tekitab uusi assotsiatsioone ning põnevaid seoseid seal, kust vähema pagasiga kriitik lihtsalt üle libiseks. Aga Raudsepp puistab intertekstuaalseid viiteid ja teemaotsi nagu varrukast.

Monograafia kustumatuks väärtuseks on võimalus jälgida ühe ajajärgu intelligentse inimese elavaid mõttearendusi. „Ühe vaimsuse kroonika” on tõeline ajakonserv, suurejooneline sissevaade läinud sajandi alguskümnendite vaimuilma. Raudsepp on oma ajas vaheult kohal, olles „distanti-puudusega”

³ A. K u l l, Mammutessees uitab möte vabalt. – Postimees 24. I 2014.

autor, nii nagu ta väidab Metsanurga kohta: „Metsanurga „distsantsi-puudus” püsib sügaval ta olemuses, seda ei saa sõbralikkude näpunäidetega parandada” (lk 83).

Sõjaeelne Eesti Vabariik ja tolelaegne vaimsus on meie ees nagu uudisteportaali, kuhu Raudsepp postitab aina uusi painavaid küsimusi. Tagantjärele vaates on ilmne, et monograafia pealkirjas saab suurema kaalu ja pakub tänasele lugejale püsivamat huvi teine pool – Metsanurga aeg, üks selle raamatu peategelasi.

Omaaegne vastuvõtt⁴ leidis, et Raudsepp ülistab liialt Metsanurka ja halvustab ülearu kõiki teisi. Tõenäoliselt peetakse silmas Raudsepa Noor-Eesti kriitilist hoiakut, sest rühmituse esteetism ning hilisem Siuru boheemlus olid kriitikule vastukarva. Ometi saab näiteks Tuglasest vältimatu vahend Metsanurga käsitlemisel. Raudsepp paigutab kogu eesti kirjanduse Metsanurga–Tuglase teljele: „Ma ei mäleta, et kunagi kõrvuti oleks nimetatud Märt Klaose ja Felix Ormussoni nime. Aga seda on aeg ammugi teha, juba kontrasti pärast. Klaos ja Ormusson on vennad. Nad on sama sugupõlve esindajad, neil on selle sugupõlve ühised vürdused ja nõrkused. Ja ometi – Klaose ja Ormussoni vahel haigutab kuristik. Nad on kaks antipoodi, kumbki arenenud isesuunas, k a k s poolust meie vaimlises kosmoses [minu sõrendus – M. V.]. Klaoses ja Ormussonis on meie 20. sajandi individualism oma kõlblised ja esteetilised unistused arendanud äärmiste võimalusteni; kõik, mis on, kõigub selle kahe tüübi vahel” (lk 87).

Nende tüüpide vahel asuv vaimne kosmos ja sealne pingestatus kannab teost (oleksin peaaegu tahtnud kirjutada „seda romaani”) kõige jõudsamalt. Eluläheduslasena huvitavad Raudsepa kirjanduse tagamaad, ühiskondlik

⁴ Tsitaate monograafia arvustustest leidub Hando Runneli järelsõnas „Kaitsekõne”.

ja ideeline kandepind. Üks võimalus monograafiat lugeda olekski minna süvitsi elulähedusliikumise ja Noor-Eesti vaheliste pingete analüüsimisega.

Vastuolu tuleb hästi ilmsiks näiteks Nietzsche-tõlgendustes: „Aga vist kõikidele on jäänud mulje, nagu oleks Nietzsche meil olnud midagi niisugust, mis kuulub Noor-Eesti eriliste relvade hulka...” (lk 88). Raudsepa silmis on eesti kirjanduse esimene ja ainuke nietzscheaan hoopis Märt Klaos, Metsanurga romaani „Orjad” peategelane (1912).⁵ Tema on esimene, kes tõelise kirega tungib „orjameelsuse juurteni” (lk 88), sel ajal kui Ormussoni (noor-eestlaslikku) vaimu kannab dekadentlik Dorian Gray (lk 89).

Nii Metsanurk kui ka Raudsepp teevad ägedat rahvusliku mentaliteedi kriitikat.

„Orjameelsus ei ole Klaosele ainult tahtenõrkus, see on ka tunnetusnõrkus; ta kahtlustab enese intellekti, et see vastupanuta allub võõrale ideele, mis veel hirmsam – mitmele ideele!” kirjutab Raudsepp (lk 76–77).

Metsanurga orjafilosoofia taustal pole kriitiku arvates mitte niivõrd 700-aastane orjaöö, vaid hoopis lähedasemad mõjud: dekadentsist tulenev „raskuse vaim”, sõjavapustused ning ajastuomane „muljete uputus”. Raudsepa tõlgenduses kõneleb Metsanurgas hirm kõige uue sisse ära kaduda ning õigustada oma nõrkust sellega, et ollakse „moderninimene, kelle vaim ei suutnud enam seedida muljete hulka ja kes reageeris silmapilgult silmapilgule” (lk 78).

Raudsepa interpretatsioon – mitte ainult „Orjadele” – kõlab üsnagi täna-

⁵ „Orjade” uut trükki kavandades on Metsanurk otsesõnu avanud Nietzsche rolli. Klaos: „Nagu vist aru saad, kõneleb minus selgesti Nietzsche, kelle mõju all ma praegu olen” (M. Metsanurk, Orjad. Tartu: Noor-Eesti, 1925). Käsikirjalised lisandused trükitekstile lk 24. Eravalduses.

päevaselt. Identiteedi hajumine, tarbimismaania ja vaimne tasapindsus – kas nii võiksid kõlada kaasaegse orjadekul-tuuri märksõnad? Nende toimetehhanismide kirjeldamiseks võiks rahumeeli Raudseppa pruukida. Ning kahtlemata on aktuaalsed tema juurdlemised (eri-ti seoses „Jäljetu hauaga”) praktilise kommunismi, sotsiaalsete liikumiste ja teadusliku marksismi teemadel; ehk võiksid need mõnele ekslejale olla isegi pisut valgustuslikud.

Metsanurga voorust näeb Raudsepp ennekõike just selles, et tema on võitleja, kes ei taha „alistuda silmapilgule”, kes ei taha elada muljetest murtuna ega olla massinimene, vaid kes tahab olla „ise” ning otsib „tõde ja õigust”. Tõepoolest, kuigi see sõnapaar seostub ennekõike Tammsaarega, on Metsanurga tegelased vast siiski kõige suuremad tõe ja õiguse eest võitlejad eesti kirjanduses. Nad on nn ideeinimesed, kelle võimed elus midagi korda saata jäävad tavaliselt alla ambitsioonidele (sageli on nad ise sellest ka teadlikud). Raudsepp kirjutab pikalt ja veenvalt lahti Metsanurga kui ideekirjaniku eripära. Aateid on tema kangelastele vaja ennekõike selleks, et oleks, mille nimel võidelda. „Metsanurga teostes ei jutlustata ideid, vaid võideldakse nende teostumise pärast. [---] See on reamehe ja võhiku meetod maailma parandada oma südame lüürikaga” (lk 494–495).

Kuigi monograafia on kirjutatud varjamatu sümpaatiaga Metsanurga suhtes, on Raudsepp vahel ka kriitiline. Näiteks märgib ta: „Kuid leida Metsanurgas midagi eriliselt tšehhovlikku, maupassant’likku, zolalikku on täiesti võimatu, ta pole neilt kui kunstnikelt midagi õppinud. Ja sellest on kahju” (lk 89). Või: „On enam kui kindel, et teos [„Jäljetu haud” – M. V.] võrratult oleks võitnud realistliku meetodi puhul, juhul kui Metsanurk põrandaaluseid inimesi ja olusid oleks tundnud, nagu August Jakobson tunneb oma „Vaeste-

Patuste” alevit. Peame leppima ainult Metsanurga „kujutluselu realismiga”” (lk 449). Mis seal salata, ka Metsanurk ise sarnaneb pisut oma tegelastega: alati ei ole temagi loominguline ambitsioon teostunud kavandatud ulatuses (ja pikas perspektiivis näib see olevat üsnagi unarusse jäänud).

Monograafia telje moodustavad neli teost: „Orjad” (romaan), „Jumalata” (novell), „Kindrali poeg” (näidend) ja „Jäljetu haud” (romaan). Nende teoste analüüsimisel tuleb raudsepalik kvaliteet kõige paremini esile. Loomulikult on ka mujal huvitavaid tähelepanekuid ja võrdlusi. Kuid need neli moodustavad Metsanurga loomingu ja Raudsepa mõttemaailma jalgealuse. Raudsepa analüüs on paljusõnaline ja laia haardega. Meiega suhtleb euroopalikust kultuurist läbi imbunud maailmamees, kellele ei valmista raskusi leida vasteid ja paralleele õhtumaisest mõtteloost ükskõik millisele oma mõttele. Metsanurga tegelased paigutatakse kompleksi-, aga vahel ka kriitikavabalt vana maailma kirjandusklassika konteksti. Näiteks: „Kui väga kõikide maade ja aegade idealism ikka samuti mõtleb ja tunneb, selleks võrreldagu Raudma [„Jäljetu haua” peategelase – M. V.] mõttekäike Unamuno omadega, kui ta Sancho Panzale õiget mõistet tahab anda tõelikust paradisiist” (lk 424).

Pärast sadu lehekülgi, mil Raudsepp on kannatlikult vaaginud Metsanurga ühe või teise teose ja tegelase väärtusi, jõuab ta 1926. aastal ilmunud „Jäljetu haua” juures ühtäkki tõdemuseni, et alles selles romaanis on autor leidnud „metsanurgaliselt positiivse ajakangelase kuju, väarika mahutama eneses kogu sotsiaalse probleemi, painduva kajastama aja mõtet ta ilmutustes kui ka kriisides” (lk 397).

„Jäljetu haud” on kahtlemata Metsanurga paremaid romaane, aga monograafisti hinnangud on selleni jõudmisel juba mõnevõrra devalveerunud. Ta on

kirjutanud „Jäljetule hauale” eelnevad teosed suuremaks, kui nad tegelikult on, vääristanud neid filosoofiliste allhoo- vuste ja komplitseeritud karakterite dilemmadega. Jõudnud Kristjan Raudma intrigeeriva tegelaskujuni, on Metsanurga loomingu kaalukamad märksõnad juba läbi käidud ja teistele teostele omistatud. Monograafia suurim puudus ongi see, et raamatu teises pooles kipub Raudsepp ennast kordama. Sealjuures tulevad võrdluses viimase romaania ilmsiks eelnevate teoste nõrgad küljed, millest autor pole varem väljagi teinud. Näiteks on „Jäljetu haa” kõrval „Orjad” korraga „kitsas ja õhuvaene” (lk 396), kuigi „Orjade” käsitlus monograafia alguses löi pildi peaaegu et suurteosest.

„Jäljetu haa” analüüs on sellegipoolest tuumakas, ennekõike tänu eelnevale kontekstile, kus olid vaatluse all „Jumalata” ning „Kindrali poeg”. Usk ja religioossus, mis on Metsanurga loomingu tõuliselt iseloomustavad märksõnad, saavad Raudsepa sõnul „Jäljetus hauas” uue metafüüsilise mõõtme. Kommunistist põrandaaluse Kristjan Raudma sisemine „loomaaed”, tema kriisid ja kahtlused ning tugev vajadus uskuda midagi kõrgemat on monograafi sõnul vajadus „piiblijumala sarnase kõiki probleeme lahendava olendi järele”. Raudma jääb siiski jumalata ning Raudsepa lõpphinnangu kohaselt on „Jäljetu haud” rohkem filosoofiliste spekulatsioonide kogum kui religioosne raamat (lk 425). Samuti leiab kriitik, et „Jäljetu haud” on toredaim näide „ajaloovaimu kombinatsioonidest” (lk 421). Aja(loo)vaim/maailmavaim on aga märksõnad, mis iseloomustavad kõige paremini Raudsepa huvifookust.

Raudsepp ütleb, et „Jäljetus hauas” jõuab Metsanurk tagasi algusesse, „Orjade” juurde. Ning arendab maksimaalselt välja oma tegelaste tõetsingu. „Kogu „Jäljetu haud” on otsast lõpuni laetud anarhistliku „minu-tõega””, kirjutab Raudsepp ja lisab, et Metsanurk on meile võlgu selgituse selle eest, kuidas lahendada vastuolu absoluutse „minu-tõe” ja igavikku jäädvustuvate kollektiivsete tegude ja tõdede vahel. „Sest kui tõed ja teod igavikus on „kollektiivsed”, mitte enam seotud isendiga, kas siis ajalikuski elus on väga palju mõtet kramplikult rippuda puhtmetsanurgalise „minu-tõe” küljes?” (lk 501).

Tõepoolest, pärast „Jäljetu hauda” algaski Metsanurga loomingu natuke teistsugune, eepilisema koega etapp. Raudsepp käsitleb oma monograafias varasemat, kirglikku, ideefanatistlikku tiivustatud Metsanurka. Ja tema näitekirjanikupilk juba oskab näha vastuolusid ning dramaatikat. Ka Raudsepp kirjutab isikliku kirega ja sama palju, kui ta käsitleb Metsanurga loomingu, analüüsib ta maailma iseenda jaoks. Monograafia on mitmes punktis Raudsepa maailmavaateline manifest, eriti elulähedusideoloogiat silmas pidades. Selles vaates polegi raamat eeskätt Mait Metsanurgast, vaid küsimustest, mis painasid eestlast ja eurooplast Hugo Raudsepa aastatel 1925–1929. See oli aeg, mil ta elas Elvas, äsja tiisikusest paranenud, täis elujanu ja elulähedust. Siis ta seda teost kirjutas, mõistatused hinges ja filosoofiline, vahel isegi irooniline pilk prillide taga.

MAARJA VAINO